

MILLIY HUNARMANDCHILIK QADRIYATLARI VOSITASIDA O'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Abdujalolov Sardorbek

Andijon davlat universiteti

Tasviriy va amaliy san'at kafedrası mudiri

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy hunarmandchilik qadriyatlaridan ta'lim jarayonida foydalanish orqali o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchini faqat tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, tashabbus ko'rsatadigan, mavjud imkoniyatlarni aniqlay oladigan, o'z g'oyasini amaliy faoliyatga aylantira oladigan va yaratilgan mahsulot yoki xizmatning ijtimoiy-iqtisodiy qiymatini anglaydigan faol shaxs sifatida tayyorlash zarurati bilan izohlanadi. Maqolada tadbirkorlik ko'nikmasi tushunchasi tashabbuskorlik, ijodkorlik, muammoni aniqlash va hal qilish, imkoniyatlarni ko'ra bilish, rejalashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, moliyaviy savodxonlik, muloqot, hamkorlik, tavakkalchilikni baholash va natija uchun mas'uliyat kabi tarkibiy qismlar asosida talqin qilingan. Milliy hunarmandchilik esa mazkur ko'nikmalarni shakllantirish uchun real amaliy muhit yaratadigan ta'limiy vosita sifatida qaralgan. Xususan, kulolchilik, kashtachilik, zardo'zlik, yog'och o'ymakorligi, naqqoshlik, atlas va adras to'qish kabi hunarlarning texnologik jarayonlari o'quvchilarda mahsulot yaratish, uning sifatini baholash, dizayn va bozor talablarini hisobga olish, tannarxni aniqlash, mahsulotni taqdim etish va sotish jarayonlarini modellashtirish imkonini beradi. Tadqiqotda kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, milliy qadriyatlarga asoslangan, amaliy va loyiha-ta'lim yondashuvlarining o'zaro integratsiyasi taklif etilgan. Shuningdek, milliy hunarmandchilik asosida tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik modeli, uning bosqichlari va baholash mezonlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari hunarmandchilikni mehnat ta'limi, texnologiya, tasviriy san'at, iqtisodiy bilim asoslari va boshqa amaliy fanlar bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish o'quvchilarning tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik sharoit yaratishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: milliy hunarmandchilik, milliy qadriyat, tadbirkorlik, tadbirkorlik ko'nikmalari, o'quvchi, pedagogik imkoniyat, kompetensiya, ijodkorlik, tashabbuskorlik, loyiha-ta'lim, kasbiy yo'naltirish, amaliy ta'lim, iqtisodiy savodxonlik, hunarmandchilik mahsuloti, tadbirkorlik kompetensiyasi.

Kirish

Bugungi ta'lim tizimida shaxsning intellektual salohiyati bilan bir qatorda uning mustaqil faoliyat yuritish, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholash, tashabbus ko'rsatish,

muammoli vaziyatlardan maqbul yechim topish va yaratilgan g'oyani amaliy natijaga aylantirish qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Mehnat bozori va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning tez o'zgarishi yosh avloddan faqat ma'lum kasb yoki faoliyat turi bo'yicha bilimga ega bo'lishni emas, balki o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish, yangi imkoniyatlarni aniqlash, resurslardan samarali foydalanish, jamoa bilan ishlash va iqtisodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini ham talab qilmoqda. UNESCOning yoshlar va ko'nikmalar masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida ham ta'lim bilan mehnat dunyosi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, yoshlarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati alohida qayd etilgan. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish umumiy ta'lim mazmunining iqtisodiy lashtirilishi emas, balki ta'lim oluvchining hayotiy va kasbiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytiruvchi kompleks pedagogik jarayon sifatida qaralishi lozim. Tadbirkorlikni faqat tijorat faoliyati bilan chegaralash pedagogik nuqtayi nazardan tor yondashuv hisoblanadi. Zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvda tadbirkorlik shaxsning imkoniyat va g'oyalarni aniqlashi, ularni moliyaviy, ijtimoiy yoki madaniy qiymatga ega bo'lgan natijaga aylantirish qobiliyatini anglatadi. Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan EntreComp tizimida tadbirkorlik kompetensiyasi "g'oya va imkoniyatlar", "resurslar" hamda "harakatga o'tish" kabi uchta yirik soha orqali tavsiflanib, ular tarkibida imkoniyatlarni aniqlash, ijodkorlik, g'oyaning qiymatini baholash, moliyaviy-iqtisodiy savodxonlik, resurslarni safarbar qilish, tashabbus ko'rsatish, rejalashtirish, noaniqlik va tavakkalchilik bilan ishlash, hamkorlik qilish hamda tajriba orqali o'rganish kabi kompetensiyalar ajratilgan. Mazkur yondashuv o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni faqat iqtisodiy atamalarni o'rgatish bilan cheklanmasligi, balki o'quvchini g'oyadan amaliy natijagacha bo'lgan jarayonda faol ishtirok ettirish zarurligini ko'rsatadi. Bunday imkoniyatni milliy hunarmandchilik asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida yaratish mumkin. Milliy hunarmandchilik o'zida tarixiy tajriba, estetik qarashlar, amaliy bilimlar, kasbiy mahorat, ijodkorlik, mehnatsevarlik va iqtisodiy faoliyat elementlarini mujassamlashtirgan murakkab ijtimoiy-madaniy hodisadir. O'zbekistonda hunarmandchilikning kulolchilik, kashtachilik, zardo'zlik, naqqoshlik, yog'och o'ymakorligi, gilamchilik, ipakchilik, atlas va adras tayyorlash kabi ko'plab shakllari avloddan avlodga o'tib kelmoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonning nomoddiy madaniy merosi tarkibida 2023-yilda O'zbekiston kulolchilik san'ati, 2023-yilda naqsh va bezak san'ati, 2017-yilda Marg'ilon atlas va adras tayyorlash an'anaviy texnologiyalarini asrash amaliyoti kabi yo'nalishlar xalqaro miqyosda e'tirof etilgan. Muhimi, ushbu hunarlarning ko'pchiligi nafaqat madaniy meros, balki mahsulot yaratish va uni realizatsiya qilish bilan bog'liq iqtisodiy faoliyat shakli ham hisoblanadi. Masalan, UNESCO kulolchilik an'anasiga oid materiallarda hunar sirlarini yosh avlodga kuzatish, jarayonlarda bosqichma-bosqich ishtirok etish va mustaqil faoliyat orqali o'rgatish amaliyoti mavjudligi, kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish esa tegishli jamoalarning tirikchiligi va ijtimoiy-iqtisodiy hayotining muhim qismi ekanini qayd etadi. Bu holat milliy hunarmandchilikni ta'lim jarayoniga olib kirish orqali nazariya va amaliyot, madaniyat va iqtisodiyot, kasbiy ta'lim va tadbirkorlik o'rtasidagi aloqani kuchaytirish mumkinligini ko'rsatadi. 2024-yilda Marg'ilonda UNESCO ko'magida

an'anaviy hunarmandchilik, dizayn va tadbirkorlik bo'yicha milliy o'quv dasturining tashkil etilgani ham mazkur yo'nalishning zamonaviy ijodiy iqtisodiyot va nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Demak, o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda milliy hunarmandchilikdan foydalanish masalasi faqat milliy qadriyatlarni targ'ib qilish masalasi emas, balki ta'lim mazmunini hayotiy faoliyat bilan bog'lash, o'quvchining amaliy tashabbusini qo'llab-quvvatlash va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash masalasidir. Mazkur tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, hunarmandchilikning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlari ko'pincha mahsulot tayyorlash texnologiyasi bilan cheklanib, uning tadbirkorlik faoliyatini shakllantirishdagi imkoniyatlari tizimli ravishda ochib berilmaydi. Shuning uchun milliy hunarmandchilik qadriyatlari asosida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik mazmuni, mexanizmlari, shart-sharoitlari va natijadorlik mezonlarini ilmiy jihatdan asoslash dolzarb pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, qadriyatlarga asoslangan, amaliy va loyiha-ta'lim yondashuvlarining integratsiyasi tashkil etadi. Tadqiqotda milliy hunarmandchilik vositasida tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni o'quvchining tayyor bilimlarni o'zlashtirishi emas, balki bilim, ko'nikma, munosabat va amaliy tajribaning yagona faoliyat tizimiga aylanishi sifatida talqin qilindi. Nazariy jihatdan tadbirkorlik ta'limining mazmunini belgilashda H. Neck va P. Greene tomonidan ilgari surilgan amaliy faoliyatga asoslangan tadbirkorlik ta'limi konsepsiyasi muhim metodologik manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuvda tadbirkorlikni faqat bilish va tushuntirish bilan cheklanmasdan, amaliyotda qo'llash, harakat qilish, loyiha yaratish, tajriba o'tkazish va refleksiya orqali o'zlashtirish zarurligi ta'kidlanadi. Tadqiqotda shu asosda milliy hunarmandchilik mashg'ulotlari uch bosqichli pedagogik jarayon sifatida ko'rib chiqildi: birinchi bosqichda o'quvchida hunarmandchilik mahsulotlari, ularning tarixi, hududiy xususiyatlari, materiallari, texnologiyasi va bozor qiymati to'g'risida dastlabki tasavvurlar shakllantiriladi; ikkinchi bosqichda o'quvchi bevosita amaliy faoliyatga jalb qilinib, mahsulot loyihasini ishlab chiqadi, material va asboblarni tanlaydi, texnologik operatsiyalarni bajaradi, mahsulot sifatini nazorat qiladi; uchinchi bosqichda esa yaratilgan mahsulotning iqtisodiy va ijtimoiy qiymati aniqlanadi, tannarx hisoblanadi, narx shakllantiriladi, mahsulotni taqdim etish, reklama qilish va sotish imkoniyatlari modellashiriladi hamda o'quvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi. Mazkur jarayonda tadqiqotning obyekti sifatida umumiy o'rta ta'lim jarayonida o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni, predmeti sifatida esa milliy hunarmandchilik qadriyatlari asosida mazkur ko'nikmalarni shakllantirishning mazmuni, shakllari, metodlari va pedagogik shart-sharoitlari belgilandi. Tadqiqot maqsadi milliy hunarmandchilik qadriyatlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning metodik asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish,

tizimlashtirish, pedagogik modellashtirish va faoliyat natijalarini mezonlar asosida baholash usullaridan foydalanish mumkin. Tadbirkorlik ko'nikmalarining tarkibiy tuzilmasini belgilashda EntreComp kompetensiya modeli metodologik asos sifatida olindi. Ushbu model tadbirkorlik kompetensiyasini 15 ta kompetensiya va uchta o'zaro bog'liq yo'nalish asosida tavsiflaydi hamda turli ta'lim darajalarida o'quv natijalarini ishlab chiqish va baholash uchun foydalanish imkonini beradi. Tadqiqot nuqtayi nazaridan ushbu kompetensiyalar o'quvchi yoshiga moslashtirilgan holda beshta yirik ko'nikma guruhiga birlashtirildi: imkoniyatni aniqlash va g'oya yaratish; ijodiy va innovatsion faoliyat; resurs va moliyaviy savodxonlik; amaliy harakat va rejalashtirish; muloqot, hamkorlik va mas'uliyat. Birinchi guruh o'quvchining atrof-muhitdagi ehtiyoj va muammolarni aniqlashi hamda ularga mos hunarmandchilik mahsuloti g'oyasini ishlab chiqishini nazarda tutadi. Ikkinchi guruh mahsulotning dizayni, shakli, bezagi, materiali va funksional xususiyatlariga ijodiy yondashishni qamrab oladi. Uchinchi guruh material sarfi, tannarx, narx, foyda, mablag' va boshqa resurslarni hisoblashni o'z ichiga oladi. To'rtinchi guruh g'oyani rejalashtirish, mahsulot yaratish, sinovdan o'tkazish, takomillashtirish va natijaga erishishni ifodalaydi. Beshinchi guruh esa mahsulotni jamoa oldida himoya qilish, mijoz bilan muloqot qilish, hamkorlikda ishlash, fikr-mulohazalarni qabul qilish va faoliyat natijasi uchun javobgarlikni anglatadi. Milliy hunarmandchilik qadriyatlarining pedagogik mazmunini aniqlashda esa ularning uchta funksiyasi — madaniy-identifikatsion, amaliy-kasbiy va iqtisodiy-tadbirkorlik funksiyalari ajratib ko'rsatildi. Madaniy-identifikatsion funksiya o'quvchining milliy merosga munosabatini rivojlantirsa, amaliy-kasbiy funksiya qo'l mehnati, texnologik tafakkur va mahsulot yaratish ko'nikmalarini rivojlantiradi, iqtisodiy-tadbirkorlik funksiyasi esa yaratilgan mahsulotni qiymatga aylantirish, bozorni o'rganish va iste'molchi ehtiyojini hisobga olish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan metodologik yondashuvning asosiy tamoyili "qadriyat — bilim — amaliy faoliyat — mahsulot — iqtisodiy qiymat — refleksiya" izchilligiga asoslanishi lozim.

Natijalar

Tadqiqotning nazariy natijalari milliy hunarmandchilik qadriyatlari o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun bir vaqtning o'zida bir nechta pedagogik imkoniyatlarni yaratishini ko'rsatadi. Birinchi imkoniyat — o'quvchini real mahsulot yaratishga yo'naltirishdir. An'anaviy dars jarayonida o'quvchi ko'pincha bilimni o'zlashtiradi va topshiriqni bajaradi, biroq hunarmandchilik asosidagi faoliyatda u aniq mahsulotni yaratish uchun material, texnologiya, dizayn va vaqtni mustaqil rejalashtirishga majbur bo'ladi. Natijada topshiriqning yakuniy qiymati o'quvchining faoliyat natijasi bilan bevosita bog'lanadi. Ikkinchi imkoniyat — ijodkorlik va tashabbuskorlikni tabiiy ravishda rivojlantirishdir. Bir xil texnologiya asosida turli o'quvchilar tomonidan turlicha mahsulotlar yaratilishi ularni standart yechimdan tashqarida fikrlashga undaydi. Masalan, kashtachilikda an'anaviy naqshlardan foydalanish bilan birga ularni zamonaviy aksessuar, kiyim elementi yoki interyer buyumiga moslashtirish mumkin; kulolchilikda an'anaviy shakllar zamonaviy maishiy yoki dekorativ mahsulotga aylantirilishi mumkin; yog'och o'ymakorligida esa an'anaviy bezak elementlari zamonaviy interyer buyumlarida qo'llanilishi mumkin. Bunda o'quvchi "qanday mahsulot yaratish mumkin?" degan

savoldan “kim uchun yaratish mumkin?”, “qanday ehtiyojni qondiradi?”, “uning boshqa mahsulotlardan farqi nimada?” kabi tadbirkorlik savollariga o‘tadi. Uchinchi imkoniyat — iqtisodiy tafakkurni amaliy faoliyat bilan bog‘lashdir. Hunarmandchilik mahsulotini tayyorlash jarayonida materiallarning narxi, sarflangan vaqt, mehnat, elektr energiyasi yoki boshqa xarajatlar shartli ravishda hisobga olinib, mahsulot tannarxi aniqlanishi mumkin. Keyinchalik o‘quvchi mahsulotning taxminiy bozor narxini belgilash, foyda miqdorini hisoblash va mahsulotni sotishning turli usullarini taqqoslash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunday mashg‘ulotlar murakkab iqtisodiy nazariyalarni o‘quvchi uchun konkret va tushunarli amaliy vazifalarga aylantiradi. To‘rtinchi imkoniyat — bozor va iste‘molchi tushunchalarini shakllantirishdir. O‘quvchi hunarmandchilik mahsulotini faqat “chiroyli buyum” sifatida emas, balki ma‘lum iste‘molchi ehtiyojiga javob beradigan mahsulot sifatida ko‘ra boshlaydi. Shu maqsadda o‘quvchilarga kichik bozor tadqiqotlarini tashkil etish, turli yosh guruhlarining mahsulotga munosabatini o‘rganish, mahsulot dizayni bo‘yicha fikrlar yig‘ish, mahsulotning narxiga doir taxminlarni aniqlash va natijalarni umumlashtirish topshiriqlari berilishi mumkin. Beshinchi imkoniyat — kommunikativ va taqdimot ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Hunarmandchilik mahsuloti yaratilgach, o‘quvchi uni boshqalarga taqdim etishi, mahsulotning afzalliklarini tushuntirishi, xaridor savollariga javob berishi va o‘z g‘oyasini himoya qilishi mumkin. Bu jarayon tadbirkorlikning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan muloqot va ishonitirish qobiliyatlarini shakllantiradi. Oltinchi imkoniyat — milliy qadriyat va zamonaviy innovatsiyani birlashtirishdir. Milliy hunarmandchilikni aynan tarixiy shaklda takrorlash bilan cheklanib qolish pedagogik jihatdan yetarli emas. O‘quvchi an‘anaviy texnologiyaning asosiy mazmunini anglagan holda zamonaviy dizayn, raqamli vositalar, yangi materiallar, yangi iste‘mol ehtiyojlari va zamonaviy savdo kanallari bilan bog‘lay olishi kerak. Masalan, milliy naqsh asosida suvenir, uy dekoratsiyasi, kiyim aksessuari yoki sovg‘a to‘plamini loyihalash, uning elektron katalogini tayyorlash va shartli onlayn savdo sahifasini yaratish topshirig‘i hunarmandchilik, dizayn, axborot texnologiyalari va tadbirkorlikni yagona ta‘limiy faoliyatga birlashtiradi. UNESCOning Marg‘ilon atlas va adras tayyorlash an‘analarini asrash bo‘yicha tajribasida ham an‘anaviy hunarni innovatsion o‘qitish, ko‘rgazmalar, hunarmandchilik yarmarkalari va festivallar bilan bog‘lash amaliyoti qayd etilgan. Shuningdek, 2024-yilda Marg‘ilonda an‘anaviy hunarmandchilik, dizayn va tadbirkorlikni birlashtirgan milliy trening tashkil etilgani hunarmandchilikning zamonaviy ijodiy iqtisodiyot bilan bog‘lanishi mumkinligini amaliy jihatdan namoyon etadi. Natijalardan kelib chiqib, milliy hunarmandchilik asosida tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik modelini quyidagi izchillikda ifodalash mumkin: **milliy hunar namunasi → muammoni yoki ehtiyojni aniqlash → g‘oya ishlab chiqish → mahsulot loyihasi → material va resurslarni aniqlash → mahsulot tayyorlash → sifat nazorati → tannarxni hisoblash → narxni belgilash → mahsulotni taqdim etish → bozorni modelashtirish → refleksiya**. Ushbu modelda o‘qituvchi tayyor biznes-reja beruvchi emas, balki o‘quvchining mustaqil qaror qabul qilishiga yo‘naltiruvchi pedagog sifatida ishtirok etadi. O‘quvchining faoliyati esa tayyor javobni topishga emas, balki bir nechta muqobil yechimlardan maqsadga muvofiq variantni tanlashga yo‘naltiriladi. Tadbirkorlik ko‘nikmalarini baholashda ham faqat tayyor mahsulotning tashqi

ko‘rinishiga asoslanish maqsadga muvofiq emas. Buning o‘rniga g‘oyaning yangiligi va maqsadga muvofiqligi, mustaqil qaror qabul qilish, resurslardan oqilona foydalanish, mahsulot sifatini nazorat qilish, iqtisodiy hisob-kitob, taqdimot qobiliyati, jamoada ishlash, muammoga moslashish va o‘z faoliyatini tahlil qilish kabi mezonlardan foydalanish zarur. Bunda baholashning boshlang‘ich, shakllantiruvchi va yakuniy bosqichlari ajratilishi mumkin. Boshlang‘ich baholash o‘quvchining tadbirkorlikka oid dastlabki tasavvurlarini, shakllantiruvchi baholash amaliy loyiha jarayonidagi rivojlanishni, yakuniy baholash esa mahsulot va uning iqtisodiy asoslanishini aniqlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv tadbirkorlikni faqat natija emas, balki rivojlanib boruvchi kompetensiya sifatida baholash imkonini beradi. EntreComp tizimida ham tadbirkorlik kompetensiyalarining boshlang‘ich darajadan yuqori darajalargacha bosqichma-bosqich rivojlanishi ko‘zda tutilgan.

Muhokama

Olingan nazariy natijalar shuni ko‘rsatadiki, milliy hunarmandchilik qadriyatlarini tadbirkorlik ta‘limi bilan bog‘lashning asosiy pedagogik afzalligi uning o‘quvchi uchun abstrakt iqtisodiy tushunchalarni konkret faoliyatga aylantira olishidadir. Tadbirkorlik ta‘limi faqat “biznes”, “foyda”, “bozor”, “mijoz”, “reklama” yoki “daromad” kabi tushunchalarni tushuntirish bilan cheklansa, o‘quvchida real tadbirkorlik xatti-harakatlari shakllanishi kafolatlanmaydi. Buning sababi tadbirkorlikning mazmuni bilimdan ko‘ra faoliyat bilan ko‘proq bog‘liq ekanidadir. H. Neck va P. Greene tadbirkorlikni o‘qitishda amaliyotga asoslangan pedagogik usullarning, jumladan, biznesni o‘quv topshirig‘i sifatida yaratish, simulyatsiya, dizayn tafakkuri va reflektiv amaliyotning ahamiyatini ko‘rsatadi. Milliy hunarmandchilik aynan shunday amaliy pedagogik muhitni yaratish imkonini beradi. Bunda o‘quvchi real yoki modellashtirilgan mahsulotni yaratish jarayonida tadbirkorlik faoliyatining alohida komponentlarini bosqichma-bosqich o‘zlashtiradi. Biroq bu imkoniyat avtomatik ravishda natijaga olib kelmaydi. Asosiy xavf shundaki, hunarmandchilik mashg‘ulotlari faqat mahsulot tayyorlash texnologiyasiga aylantirilishi va uning iqtisodiy, ijodiy hamda kommunikativ komponentlari e‘tibordan chetda qolishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi mashg‘ulotning maqsadini “buyum tayyorlash” darajasida emas, “mahsulot g‘oyasini ishlab chiqish va uni qiymatga aylantirish” darajasida belgilashi zarur. Ikkinchi muammo milliy hunarmandchilikni faqat o‘tmishga oid an‘ana sifatida talqin qilish xavfi bilan bog‘liq. O‘quvchi milliy hunarni faqat muzey eksponati sifatida qabul qilsa, uning zamonaviy iqtisodiy va ijodiy salohiyatini anglamasligi mumkin. Shuning uchun ta‘lim jarayonida “an‘anani saqlash” va “an‘anani rivojlantirish” o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash muhim. UNESCOning O‘zbekistondagi nomoddiy madaniy merosni asrash tajribasi an‘anaviy bilim va ko‘nikmalarni yosh avlodga uzatish bilan birga ularni zamonaviy sharoitga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Xususan, Marg‘ilon atlas va adras an‘analarini saqlash tajribasida innovatsion treninglar, ko‘rgazmalar va hunarmandchilik yarmarkalari bilan uyg‘unlashtirilgan faoliyatga e‘tibor qaratilgan. Kulolchilik bo‘yicha UNESCO materiallarida esa an‘anaviy bilimlarning kuzatish, jarayonning turli bosqichlarida ishtirok etish va keyinchalik mustaqil ishlash orqali o‘zlashtirilishi, shuningdek, hunar mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning jamoalar hayotidagi iqtisodiy ahamiyati qayd etilgan. Bu tajribalar o‘quv jarayonida “usta-shogird”

modelining pedagogik imkoniyatlarini ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Ustashogird munosabati faqat texnik ko'nikmani uzatish vositasi bo'lib qolmasdan, mahsulot sifati, mijoz bilan munosabat, buyurtma asosida ishlash, vaqtni rejalashtirish, narxni belgilash va kasbiy mas'uliyatni shakllantirish vositasiga aylanishi mumkin. Uchinchidan, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda iqtisodiy hisob-kitoblar o'quvchining yosh xususiyatiga mos bo'lishi lozim. Boshlang'ich bosqichlarda oddiy xarajat va narx taqqoslash, o'rta bosqichlarda mahsulot tannarxi va foyda hisoblash, yuqori bosqichlarda esa oddiy biznes-reja, bozor tahlili, marketing va loyiha samaradorligini baholash kabi topshiriqlarni qo'llash maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, o'quvchida tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirishni faqat individual faoliyat bilan cheklash ham noto'g'ri. Zamonaviy tadbirkorlik jamoaviy faoliyat, hamkorlik, kommunikatsiya va tarmoqlanishni talab qiladi. Shuning uchun guruhli loyiha usulidan foydalanish, bir o'quvchini dizayner, boshqasini texnolog, uchinchisini hisobchi, yana birini marketing va taqdimot uchun mas'ul qilib belgilash orqali yagona loyiha doirasida turli tadbirkorlik rollarini modellashtirish mumkin. Bunday yondashuv o'quvchining o'z kuchli va zaif tomonlarini anglashiga ham yordam beradi. Beshinchidan, tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni inkor etish mumkin emas. Milliy hunarmandchilik mahsulotining zamonaviy bozor qiymatini oshirish uchun mahsulot suratga olish, elektron katalog yaratish, grafik dizayn, ijtimoiy tarmoqlarda mahsulot taqdimoti, elektron savdo elementlari va raqamli reklama kabi faoliyatlarni o'quv loyihalariga kiritish mumkin. Bu holatda hunarmandchilik an'anaviy qo'l mehnati bilan cheklanmay, ijodiy industriya va raqamli iqtisodiyot bilan bog'langan kompleks ta'lim vositasiga aylanadi. Biroq bu jarayonda o'qituvchi texnologiyani maqsad emas, pedagogik natijaga erishish vositasi sifatida ko'rishi kerak. Oltinchidan, tadbirkorlik faoliyatida tavakkalchilik mavjud bo'lsa-da, maktab ta'limida o'quvchini real moliyaviy xavf ostiga qo'yish mumkin emas. Shuning uchun tadbirkorlik vaziyatlarini modellashtirish, shartli mablag'lar, virtual buyurtmalar, o'quv yarmarkalari va loyiha simulyatsiyalaridan foydalanish xavfsizroq pedagogik yechim hisoblanadi. IL Oning yoshlar uchun ishlab chiqilgan Ready for Business dasturida ham tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatga asoslangan o'quv yondashuvi qo'llanadi; dastur yoshlarni biznes boshlash uchun amaliy tadbirkorlik ko'nikmalari bilan ta'minlashga yo'naltirilgan. Shuningdek, tadbirkorlikni milliy hunarmandchilik bilan bog'lashda mahalliy hunarmandlar, ustalar, ijodiy markazlar, muzeylar, hunarmandchilik markazlari va tadbirkorlik subyektlari bilan hamkorlik qilish pedagogik samaradorlikni oshirishi mumkin. Bunda o'quvchi faqat sinf yoki maktab doirasida emas, real kasbiy muhitda hunarning qanday qilib mahsulotga, mahsulotning esa iqtisodiy qiymatga aylanishini kuzatadi. Shu jihatdan milliy hunarmandchilik qadriyatlari vositasida tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish uchta maqsadni birlashtiradi: milliy madaniy merosni davom ettirish, amaliy kasbiy kompetensiyani rivojlantirish va iqtisodiy tashabbuskorlikni shakllantirish. Mazkur uchlikning pedagogik jihatdan muhim tomoni shundaki, ular bir-birini inkor qilmaydi, aksincha, o'zaro kuchaytiradi. Hunarmandchilikning milliyliigi o'quvchida qadriyaviy munosabatni, amaliy xususiyati kasbiy faoliyatni, mahsulot yaratish va realizatsiya qilish imkoniyati esa tadbirkorlik tafakkurini rivojlantiradi.

Xulosa

Milliy hunarmandchilik qadriyatlari vositasida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim mazmunini milliy madaniy meros, amaliy faoliyat va zamonaviy iqtisodiy kompetensiyalar bilan integratsiyalash imkonini beruvchi istiqbolli pedagogik yo'nalish sifatida baholanishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy hunarmandchilik o'quvchi uchun tayyor nazariy ma'lumotlar majmui emas, balki real faoliyatni tashkil etish vositasi sifatida qo'llanganda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda asosiy pedagogik shart o'quvchining hunarmandchilik mahsulotini faqat tayyorlashi emas, balki uning g'oyasini ishlab chiqishi, iste'molchi ehtiyojini aniqlashi, material va resurslarni tanlashi, mahsulotni yaratishi, sifatini baholashi, tannarxini hisoblashga urinishi, narxini asoslash, taqdim etish va shartli bozor sharoitida realizatsiya qilish jarayonlarida faol ishtirok etishidan iborat. Shu asosda tadbirkorlik ko'nikmalarining tashabbuskorlik, ijodkorlik, imkoniyatni aniqlash, muammoni hal qilish, rejalashtirish, resurslardan foydalanish, iqtisodiy savodxonlik, kommunikativ faoliyat, hamkorlik, tavakkalchilikni anglash va refleksiya kabi tarkibiy qismlari tabiiy amaliy vaziyatlarda rivojlanadi. Milliy hunarmandchilikning pedagogik imkoniyatlarini amalga oshirishda "qadriyat — g'oya — loyiha — mahsulot — qiymat — taqdimot — refleksiya" ketma-ketligi samarali metodik asos bo'la oladi. Bunday yondashuv o'quvchini tayyor mahsulotni takrorlovchi ijrochi emas, balki mahsulot g'oyasini ishlab chiqadigan, qaror qabul qiladigan va faoliyati natijasini baholaydigan subyektga aylantiradi. Shu bilan birga, hunarmandchilikni tadbirkorlik ta'limi bilan bog'lashda an'anaviylik va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim. Milliy naqsh, texnologiya va hunar sirlarini saqlash bilan bir qatorda ularni zamonaviy dizayn, yangi mahsulot shakllari, raqamli taqdimot, marketing va bozor ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning innovatsion fikrlashini rivojlantiradi. UNESCO tomonidan O'zbekistondagi kulolchilik, atlas va adras tayyorlash kabi an'anaviy hunarlarning nomoddiy madaniy meros sifatida e'tirof etilishi mazkur faoliyatlarning nafaqat tarixiy-madaniy, balki ta'limiy va iqtisodiy ahamiyatga ham ega ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, milliy hunarmandchilikka asoslangan tadbirkorlik ta'limini tashkil etishda bir qator pedagogik shartlarga rioya qilish zarur: o'quv topshiriqlari o'quvchilarning yosh va individual imkoniyatlariga mos bo'lishi; mahsulot yaratish bilan iqtisodiy hisob-kitob o'rtasida bog'liqlik ta'minlanishi; loyiha, muammoli ta'lim, amaliy mashg'ulot, simulyatsiya va refleksiya usullaridan foydalanilishi; mahalliy hunarmandlar va tegishli tashkilotlar bilan hamkorlik yo'lga qo'yilishi; tadbirkorlik ko'nikmalari faqat yakuniy mahsulot orqali emas, balki faoliyat jarayonining o'zi asosida baholanishi; raqamli texnologiyalar va zamonaviy bozor mexanizmlari ta'lim jarayoniga me'yorida integratsiya qilinishi lozim. EntreComp modelida tadbirkorlik kompetensiyasining g'oya va imkoniyatlar, resurslar hamda amaliy harakat yo'nalishlarida tizimlashtirilishi mazkur metodik yondashuvning xalqaro kompetensiyaviy yondashuv bilan hamohangligini ko'rsatadi. Shunday qilib, milliy hunarmandchilik qadriyatlari o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda bir vaqtning o'zida madaniy, tarbiyaviy, kasbiy, iqtisodiy va ijodiy vazifalarni bajaruvchi kompleks pedagogik resurs sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur imkoniyatlardan tizimli foydalanish o'quvchining milliy merosga hurmatini

mustahkamlash bilan birga, uning mustaqil qaror qabul qilishi, amaliy muammolarni hal qilishi, o'z g'oyasini mahsulotga aylantirishi va yaratilgan qiymatni anglay olishiga zamin yaratadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda mazkur nazariy model asosida eksperimental-pedagogik ishlarni tashkil etish, o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini diagnostika qilish mezonlarini aniqlashtirish hamda milliy hunarmandchilikning turli yo'nalishlari bo'yicha amaliy loyiha topshiriqlari bankini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bacigalupo M., Kampylis P., Punie Y., Van den Brande G. **EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework**. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. DOI: 10.2791/593884.
2. Neck H.M., Greene P.G. **Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers**. Journal of Small Business Management. 2011. Vol. 49, No. 1. P. 55–70. DOI: 10.1111/j.1540-627X.2010.00314.x.
3. European Commission. **EntreComp: The European Entrepreneurship Competence Framework**. Publications Office of the European Union, 2018. DOI: 10.2767/492098.
4. European Commission, Joint Research Centre. **EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework**. JRC101581. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.
5. European Commission, Joint Research Centre. **Promoting the entrepreneurship competence of young adults in Europe: Towards a self-assessment tool**. JRC, 2016.
6. International Labour Organization. **Ready for Business (R4B): Training Programme**. ILO Learning Hub.
7. UNESCO. **Youth and Skills: Putting Education to Work. Global Education Monitoring Report**. Paris: UNESCO.
8. UNESCO. **Ceramic Arts in Uzbekistan**. Intangible Cultural Heritage of Humanity. 2023.
9. UNESCO. Margilan Crafts Development Centre, safeguarding of the atlas and adras making traditional technologies. Register of Good Safeguarding Practices. 2017.
10. UNESCO. **National training in traditional craftsmanship, design and entrepreneurship for safeguarding of intangible cultural heritage and development of creative industries in Uzbekistan**. 2024.
11. UNESCO. **Uzbekistan — Intangible Cultural Heritage**. UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists and National Information.
12. UNESCO. **Decision of the Intergovernmental Committee: 18.COM 8.B.13 — Ceramic arts in Uzbekistan**. 2023.
13. UNESCO. **Decision of the Intergovernmental Committee: 20.COM 7.a.8 — Art of crafting and playing Kobyz**. 2025.
14. O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. **Doktorlik dissertatsiyalarining asosiy ilmiy natijalari e'lon qilinishi lozim bo'lgan respublika va xorijiy mamlakatlarning nufuzli ixtisoslashgan ilmiy jurnallarini OAK ro'yxatiga kiritish uchun talablar**.